

Vrede over Israël

Jaargang 53
Nummer 4
September 2009

Van de redactie 2

De doop als vervulling van de besnijdenis 3

De levenscyclus 4: De weg van de mens naar zijn eeuwig huis 7

Een coccejaanse predikant als pastor van joodse gevangenen 12

Centrum voor Israël Studies 15

De joodse
begraafplaats te
Elburg. Een joodse
begraafplaats wordt
dikwijls
'beth chaim'
huis van leven
genoemd,
afgeleid van
Ezechiël 37:12

Tweemaandelijks orgaan, uitgegeven door Deputaten
'Kerk en Israël' van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland

Van de redactie

Het vierde nummer van jaargang 53 ligt voor u. In deze jaargang vragen we aandacht voor de levenscyclus binnen het Jodendom. Elke levenscyclus kent zijn overgangsriten. In de loop van het jaar zullen de besnijdenis, de volwassenwording, het huwelijk en het levenseinde aan de orde komen. In dit nummer wordt de gang van zaken rondom het levenseinde beschreven.

Drs. W.P. de Groot verzorgt de Schriftstudie vanuit Kolossenzen 2:11 en 12. Hij plaatst de formulering uit het oude doopformulier 'de doop is in de plaats van de besnijdenis gekomen' naast de formulering uit een nieuwer formulier 'de besnijdenis heeft haar vervulling ontvangen in de christelijke doop'. Hij maakt duidelijk waarom zijn voorkeur uitgaat naar de tweede formulering en neemt een misverstand weg over de zinsnede in het oude formulier.

De Schriftstudie kreeg als titel mee: **De doop als vervulling van de besnijdenis.**

Drs. C.J. van den Boogert schrijft het vierde artikel in de reeks de **levenscyclus**. Een enkeling neemt binnen een gemeenschap afscheid van het leven. In **De weg van de mens naar zijn eeuwig huis** wordt grote aandacht besteed aan het respect dat men binnen de joodse gemeenschap heeft voor de stervende mens en voor de intense begeleiding die hij ontvangt tot na zijn begrafenis.

Dr. M. van Campen neemt ons mee naar de 18e eeuw. Hij schets de grote aandacht die de volgelingen van de gereformeerde hoogleraar te Franeker en te Leiden, Johannes Coccejus, hebben gehad voor het joodse volk. Een van hen, Joachim Mobachius, predikant te 's Hertogenbosch, kreeg de opdracht drie joodse gevangenen pastoraal te begeleiden. In het artikel

Een coccejaanse predikant als pastor van joodse gevangenen geeft hij een indruk van de pastorale zorg die Mobachius aan hen heeft besteed en laat hij zien wat deze predikant had met de Joden.

Tenslotte nieuws van het **Centrum voor Israël Studies**, het samenwerkingsverband van de Gereformeerde Zendingbond in de Protestantse Kerk Nederland, Deputaten Kerk en Israël van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Christelijke Hogeschool Ede.

Bij de foto op de voorzijde:

Op de voorzijde treft u de joodse begraafplaats van Elburg aan. De begraafplaats ligt net buiten de stadswal van het oude stadje. Het mag stellig één van de mooiste joodse begraafplaatsen in Nederland genoemd worden.

De dodenakker, beter 'het huis van leven', heeft een oppervlakte van 27 bij 30 meter. Binnen de muren bevinden zich 108 zerken. De oudste steen vermeldt het jaartal 5528 (1768), maar de begraafplaats moet ouder zijn. Er zijn aanwijzingen dat de begraafplaats in de eerste decennia van de 18e eeuw is aangelegd.

Boven de toeganspoort is in het Hebreeuws de tekst uit Psalm 23 vers 4 aangebracht: *Al ging ik ook in een dal der schaduw des doods, ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt bij mij.*

De doop als vervulling van de besnijdenis

Drs. W.P. de Groot

Enkele overwegingen bij de relatie van besnijdenis en doop.

In het oude doopformulier is sprake van de doop die gekomen is in de plaats van de besnijdenis, het oude verbondsteken. Dit sluit aan op de wijze waarop de belijdenis hierover spreekt. In één van de nieuwere formulieren wordt gesproken over het feit dat de besnijdenis haar vervulling heeft ontvangen in de christelijke doop. Hoewel de tweede formulering anders klinkt dan de eerste, kan van beide worden gezegd dat ze er op duiden dat er op de weg van de besnijdenis naar de christelijke doop sprake is van een voortschrijdend proces in het heilsplan van God. Daarom wil ik enkele aspecten hiervan bekijken en tegelijk aandacht geven aan de betekenis van de formulering ervan. Dat gebeurt vooral naar aanleiding van de enige tekst in de bijbel, die dit voortschrijdend proces letterlijk noemt: Kolossenzen 2 vers 11 en 12.

Twee misverstanden.

Allereerst moeten we het misverstand onder ogen zien, als zou de typering van 'de doop in plaats van de besnijdenis' een algehele uitsluiting en zelfs een verplichte afschaffing van de besnijdenis voor de Joden inhouden. Paulus heeft zijn leerling Timoteus besneden laten worden. Ook al zal een missionair motief hierbij een rol hebben gespeeld, dan nog blijft er in deze besnijdenis sprake van het legitiem gebruik maken van datgene wat als kenmerkend voor het Jodendom wordt gezien.

De nadruk van de belijdenis op de doop in plaats van de besnijdenis moet worden verklaard in het kader van de weerlegging van de doperse bezwaren tegen de kinderdoop. Hiertegenover stelden de reformatoren met nadruk dat de doop voor ons een vergelijkbare waarde als verbondsteken heeft als de besnijdenis had in het Oude Testament ¹⁾. In dit verband is het terecht om met belijdenis en doopformulier te zeggen dat de doop in plaats van de besnijdenis is gekomen. De vraag hoe we het moeten beoordelen dat in Jezus gelovende Joden (vroeger

Kolossenzen 2

- 11 In Hem zijt gij ook met een besnijdenis, die geen werk van mensenhanden is, besneden door het afleggen van het lichaam des vleses, in de besnijdenis van Christus,
- 12 daar gij met Hem begraven zijt in de doop. In Hem zijt gij ook mede opgewekt door het geloof aan de werking Gods, die Hem uit de doden heeft opgewekt.

Schriftstudie
n.a.v.
Kolossenzen
2:11-12

Drs. W.P. de Groot

besnijdenis: teken van het verbond met Israël

of tegenwoordig) toch hun kinderen besnijden, lag en ligt daarbij buiten het gezichtsveld.

Tegelijk moet anderzijds duidelijk zijn dat dit oude verbondsteken nooit en te nimmer als heilsnoodzakelijk mag worden verkondigd en al evenmin als een exclusief kenteken van hen die bij Gods volk behoren mag worden vereist. Wie dat toch doet werkt mee aan een ander, ernstig misverstand. Zo mag de besnijdenis niet meer worden gebruikt. Om dat laatste gaat het Paulus in de brief aan de Kolossenzen.

Een 'nieuwe besnijdenis'.

Wij kunnen aannemen dat in de gemeente van Kolosse een stroming bestond die onder meer werd gekenmerkt door het feit dat men joodse elementen zoals de besnijdenis als een onmisbaar onderdeel van het christen-zijn propageerde. In dat verband moet Paulus erop wijzen dat dit na Christus' komst niet meer kan en mag. Alles waar de besnijdenis naar wees, is immers in Christus tot vervulling gekomen. Er is in Christus sprake van een volheid van alles wat God ons biedt (vers 10).

Er is daarom voor hen die in Christus geloven sprake van een andere besnijdenis, die niet met mensenhanden is verricht, zoals de oude besnijdenis. Uit het geheel van dit gedeelte kunnen we opmaken dat de apostel bij deze nieuwe

'besnijdenis' allereerst denkt aan de relatie van de gelovigen met de Here Jezus Christus en Zijn heilswerk. Deze relatie is voor hen als een besnijdenis. Maar nu één die ons met de volheid van Gods heil in contact brengt. En in Paulus' woorden horen we, als hij spreekt over een tegenstelling tot de besnijdenis door mensenhanden, ook een herinnering aan het feit dat in het Oude Testament soms gesproken wordt over de besnijdenis van het hart, waar de uiterlijke besnijdenis ten diepste al op doelde.

Duidelijk is dat Paulus met het spreken over deze nieuwe besnijdenis ook een zinspeling geeft op de christelijke doop, zoals het vervolg laat zien. Maar het is zo dat de apostel op een heel speciale manier de doop als nieuwe besnijdenis duidt. Het zwaartepunt in zijn betoog ligt daarbij bij Christus, in wie al het heil dat Israël beloofd was tot vervulling kwam. De relatie tot Hem is nu in feite de invulling van wat de besnijdenis ten diepste bedoelde. In het verlengde van dit deel hebben aan Christus is de doop, als teken hiervan, een vervulling van de besnijdenis te noemen. In die zin loopt er een lijn van besnijdenis naar doop.

Het verbond.

Het mag belangrijk worden genoemd dat de relatie met Christus door Paulus hier getekend wordt met het beeld van het oude verbondsteken van Israël. Dit

Instrumenten die gebruikt worden bij de besnijdenis

de relatie tot Christus is nu in feite de invulling van wat de besnijdenis ten diepste bedoelde

bevestigt in feite dat onze relatie tot de Here Jezus Christus het karakter heeft van deelhebben aan het verbond, dat Hij zelf reeds Mij *verbond* heeft genoemd. (Matth. 26:28). Zo ligt hier wel een duidelijke aanwijzing dat de doop (teken van de verbondenheid met Christus) alles met het verbond van God heeft te maken en dat de doop dus terecht is gezien in één lijn met de besnijdenis. Wat hierbij als voortschrijding mag worden gezien is het wegdoen van het lichaam van het vlees. Dit wegdoen van het lichaam van het vlees is niet wat mensen zelf doen, maar wat in Christus met hen gedaan wordt in diens overwinning op het oude bestaan, dat door zonde en boze machten wordt beheerst. God begon hiermee reeds in het oude verbond met Israël, toen Hij zich over dit volk ontfermde. De machten van de duisternis werden terzijde gesteld. En dit verbond komt nu tot zijn vervulling, voor Israël, maar ook voor andere volken dankzij de volkomen overwinning over zonde en dood door Jezus Christus. Dat er hier geen sprake is van een automatisme dat vanzelf werkt, is duidelijk. In het O.T. wordt er al op gewezen dat de besnijdenis altijd een appèl betekende voor Israël. Paulus noemt in het vervolg van de tekst ook uitdrukkelijk het geloof als beslissend element waardoor men deel heeft aan wat God zelf werkt. Noch de besnijdenis, noch de doop, geeft als rite op zichzelf deel aan hetgeen God aanbiedt. Het is veeleer een toegang tot een weg die in geloof gegaan moet worden. Hierin zijn besnijdenis en doop gelijk. De voortschrijding ligt wel daarin dat dit verbond thans tot volle ontplooiing is gekomen door de volkomen overwinning die Christus heeft behaald.

Verband met Pasen.

Een verband tussen doop en besnijdenis ligt er tegelijk ook nog op een andere manier. De besnijdenis in Israël had niet alleen te maken met het verbond, maar betekende bij de Joden ook een

verwijzing naar het paasfeest 2). In de besnijdenis krijgt de Israëliet, van jongs af aan, deel aan de uittocht uit Egypte en de grote verlossing die God voor zijn volk heeft bereid. Denk hierbij ook aan Jozua 5 waar sprake is van een herstel van de besnijdenis op het moment dat het paasfeest zal worden gevierd. Alleen een besneden volk kan Pascha vieren en delen in de vreugde van Gods verlossing. In Kolssenzen 2 blijkt deze verwijzing naar het paasfeest ook uitdrukkelijk aanwezig te zijn in het vervolg. Waar de besnijdenis deel gaf aan het oudtestamentische Pascha, daar geeft de gelovige relatie met Christus (de nieuwe besnijdenis) deel aan het grote Pasen van Jezus Christus, namelijk aan Zijn sterven en opstanding. Dit wordt omschreven als: *mee begraven worden en mee opstaan met Hem.*

Hierbij noemt de apostel tevens de doop, terwijl hij het geheel typeert als de *besnijdenis van Christus*. Ook door de gedachte aan vervulling van het paasfeest is de doop dus verbonden met het oudtestamentisch teken van de besnijdenis.

In de oude kerk was de doop om verschillende redenen vaak direct verbonden aan de paasnacht. Daar zal ook een aansluiting op het joodse denken bij kunnen meespelen. Zoals

Het open graf.
De 'nieuwe
besnijdenis':
mee begraven
worden en mee
opstaan met Hem

Waar de
besnijde-
nis deel
gaf aan het
oudtesta-
mentische
Pascha,
daar geeft
de gelovige
relatie met
Christus
deel aan
het grote
Pasen van
Jezus Chris-
tus

De plaats waar volgens de overlevering Jezus werd gedoopt

er is veel voor te zeggen om te spreken over de doop als vervulling van de besnijdenis

de oude besnijdenis toegang gaf tot de vreugde van het joodse Pascha, zo geeft de nieuwe besnijdenis op en veel diepere wijze aan de gelovigen dat ze deelhebben aan de weg die Christus voor ons ging in Zijn grote paasnacht.

Vervulling.

Het bovenstaande samenvattend is te zeggen dat er drie aspecten oplichten van de doop als vervulling van de besnijdenis.

- In de eerste plaats is de doop het teken dat niet meer vooruit wijst naar wat komt, maar op Christus, die gekomen is met de volheid van het heil.
- In de tweede plaats is de doop een teken dat spreekt van het verbond dat nu tot volle ontplooiing is gekomen door het heilswerk van Christus.
- In de derde plaats is de doop een teken dat wijst naar het paasfeest dat in Christus' paasnacht Zijn diepste dimensie heeft ontvangen. En in het kader van deze vervulling is er dan uiteraard geen enkele ruimte meer om de oude besnijdenis nog als heil noodzakelijk te propageren.

Letten op deze aspecten van vervulling in de christelijke doop is er veel voor te zeggen om met het nieuwere formulier te spreken over de doop als vervulling van de besnijdenis. In navolging van onze belijdenis kunnen we uiteraard ook blijven spreken over de doop 'in plaats van de besnijdenis'. Dan moet echter wel worden bedacht in welk kader dit staat (zie hierboven) en dat dit geen afschaffing van de besnijdenis onder alle omstandigheden hoeft te betekenen.

Contextualisering

Een algehele afschaffing van de besnijdenis bij de Joden is niet te lezen in wat Paulus schrijft. Terecht is er m.i. op gewezen dat de waarde van allerlei gebruiken in de gemeenten van Messiasbelijdende Joden gelegen is in het feit dat hier een bijzondere vorm van contextualisatie (het doordringen in een bepaalde cultuur) wordt nagestreefd³⁾. In dit kader (en ook uitsluitend in dit kader!) kan de besnijdenis bij de Messiasbelijdende Joden zeker een plaats blijven houden. Het hoort nu eenmaal bij Israël als volk en is een blijvende herinnering dat God met dit volk eens een bijzondere relatie is aangegaan. Het zegt dat God zowel de God van Israël is, als de Vader van onze Here Jezus Christus. Bij dit volk heeft de besnijdenis (in schrille tegenstelling tot besnijdenissen bij veel heidenen) een vorm gekregen waarmee God iets wilde zeggen. Dat was een boodschap voor Israël. En na de vervulling die het allemaal kreeg in Christus is het nu een boodschap voor Israël en de gehele wereld geworden.

1) Vgl. bijv. W.van 't Spijker, *Doop in plaats van de besnijdenis*, p. 40 – 44.

2) Vgl. R. Boon, *De joodse wortels van de eredienst*, p. 181 – 185

3) Zie E.W.van de Poll, *Messiaanse liturgie en feestdagen: herstel van de joodse wortels van de kerk?* in *Soteria*, 26e jaargang nr. 1, vooral p.19 vv.

De weg van de mens naar zijn eeuwig huis

Drs. C.J. van den Boogert

Inleiding

Als predikant in een verpleeghuis ben ik regelmatig betrokken bij het overlijden van een bewoner. Daarbij word ik altijd weer getroffen door een opmerkelijk onderscheid.

De ene keer sterft iemand in grote eenzaamheid, als een *enkeling*. De angstige vraag komt dan bij me op: heeft deze mens, die afscheid van het leven neemt, echt niemand die om hem geeft?

Een andere keer neemt iemand afscheid in de kring van familie en vrienden, dikwijls aangevuld door leden van een kerkelijke gemeente. De stervende is dan echt deel van een *gemeenschap*. In het laatste geval is de liefde tot de stervende duidelijk te tasten. Men neemt afscheid van een mens van onschatbare waarde.

In de joodse traditie wordt aan dit centraal bijbelse thema, de verhouding van de mens als *enkeling* tot de *gemeenschap* waartoe hij behoort, grote aandacht besteed. Bij alle levensfasen speelt het mee. Bij sterven en rouw speelt het een beslissende rol en is het van grote waarde. Als christelijke kerk, in Israël geworteld, kunnen we stellig veel lering trekken uit de wijze waarop in de joodse traditie met sterven en rouw wordt omgegaan.

Drie hoofdzaken

Rondom leven en dood springen in de joodse gemeenschap vooral drie dingen in het oog.

- In de eerste plaats is men er altijd gericht op het leven. Deze gerichtheid heeft alle voorrang.
- Vervolgens bestaat er een groot respect voor de stervende mens. Hij is

immers naar Gods beeld geschapen (Gen. 1:26).

- Tenslotte leeft men vanuit een diep ontzag voor de Eeuwige. Rondom het sterven wordt telkens opnieuw Gods Naam geheiligd. Erkend wordt dat God leven geeft en neemt. Hij is de rechtvaardige Rechter (Job 1:21). Deze drie aspecten bepalen de gehele gang van zaken rondom het levenseinde.

Een positief gebod

De gerichtheid op het leven komt sterk naar voren in het positieve gebod van 'ziekenbezoek' (*bikoer choliem*). Daarin volgt men God na, die Abraham bezocht nadat hij besneden was (Gen. 18:1). Hoe hoog het nalaten van een bezoek aan een zieke wordt opgenomen, horen we uit de woorden van Rabbi Akiba: Een ieder die een zieke niet bezoekt: Het is alsof hij bloedvergiet. (b. Nadariem 40a). Ziekenbezoek en de verzorging van een zieke worden als geweldige daden van naastenliefde gezien.

Het Bikoer Choliem ziekenhuis in het centrum van Jeruzalem

Drs. C.J. van den Boogert

kan en schotel
op een zerk: een
overleden Leviet
die de priester de
handen reinigde

in het
Joden-
dom gaat
behoud van
leven boven
alles

Zegenende handen
op een zerk: een
overledene uit een
priestergeslacht

Tegen deze achtergrond kan het ons niet verbazen dat in het Jodendom behoud van leven (pikoeach nefesj) boven alles gaat. Zo behoort men ook een stervende uit levensbedreigende situaties te redden, terwijl een arts de verplichting heeft altijd voor zijn patiënt genezing te zoeken. Ook zelfdoding, de vernietiging van jezelf als een mens die naar Gods beeld geschapen is, wordt gezien als moord. Met de trouwe zorg voor zieken en met het begeleiden van stervenden is tevens gegeven dat men het sterven niet mag versnellen. Het uitvoeren van een actieve daad die de dood bespoedigt is verboden. In een joods geschrift wordt dit als volgt onder woorden gebracht: *Hij die de ogen sluit bij het uitgaan van de ziel is een bloedvergieter* [m. Sjabbat 23:5]. Met recht kan gezegd worden dat in het Jodendom het verlengen van het leven een gebod is. Een en ander is stellig mede gebaseerd op het geloof in de opstanding van doden (Ezech. 37:12). Daartegenover staat echter dat, waar het stervensproces eenmaal begonnen is, men het sterven niet mag verlengen. Men behoort dan alles wat het sterven kan beletten tegen te gaan.

Handelingen bij het sterven

Men laat de stervende mens nooit alleen.

Dat is een van de dingen waardoor men respect voor hem toont. De familie omringt hem, en als die er niet meer is of op een moment niet aanwezig kan zijn, neemt de gemeenschap het over. Het is voor een Jood een gebod (mitswa) en tegelijk een voorrecht om aanwezig te mogen zijn als de ziel het lichaam verlaat.

Er wordt op gelet dat de stervende geen extra angst of verdriet wordt bezorgd. Men mag dus nooit al voorbereidingen treffen voor na het overlijden. Tevens belast men hem niet met het tonen van eigen verdriet. Het maken van lawaai wordt gemedend.

Een belangrijk moment voor degene die gaat sterven is het opmaken van de levensbalans en het uitspreken van een schuldbelijdenis (widoet). Daarover leren de rabbijnen:

Hij die gaat sterven, wordt gezegd zijn schuld te belijden. Want een ieder die schuld belijdt, heeft deel aan de Komende Wereld [SA YD 338:1].

Er wordt dus een nauw verband gelegd tussen het belijden van de schuld en het behoud van een mens. Dat gaat in de weg van de verzoening. Fijngevoe-

lig is dat bij de schuldbelijdenis de echtgeno(o)t(e) en de kinderen niet aanwezig zijn. Het zou hen van slag kunnen brengen en dat zou ook de stervende weer kunnen belasten.

Een voorbeeld van een schuldbelijdenis: Ik erken voor U, O Eeuwige, mijn God en God van mijn vaderen, dat zowel mijn genezing als mijn dood in Uw handen zijn. Moge het Uw wil zijn om mij een volledige genezing te zenden. Echter, mocht ik sterven, dan zal ik het uit Uw hand accepteren, en moge mijn dood een verzoening zijn voor alle zonden en overtredingen, waaraan ik me schuldig heb gemaakt. Geef mij een plaats in de Hof van Eden en in de Komende Wereld, die bestemd is voor rechtvaardigen. [SA YD 340]

Wordt in de schuldbelijdenis reeds het ontzag voor God tot uitdrukking gebracht, het komt des te sterker naar voren bij het uitspreken van het Sjema, de geloofsbelijdenis (Deut. 6:4). De stervende geeft zelf het moment aan dat dit moet plaatsvinden. Het wordt voorafgegaan door Jigdal, een verheerlijking en lofprijzing van God: Verheerlijkt en geprezen zij de levende God, Hij bestaat, aan zijn bestaan komt geen einde. Eén is Hij, ongeëvenaard, ondoorgrondelijk en oneindig is zijn eenheid...; en het dagelijkse gebed Adon Olam, waarin het vertrouwen wordt uitgesproken in God, de Verlosser, in Wiens Hand de mens gerust zijn ziel legt bij het slapen. Het begint met de woorden: Heer der wereld. Die als koning regeerde eer iets geschapen werd....

Dan volgt het Sjema waarbij men probeert het uitspreken van het woord 'één' (echad) te laten samenvallen met het moment van sterven:

Hoor Israë!, de Eeuwige is onze God, de Eeuwige is Eén (1x)

Geprezen zij de Naam van Zijn heerlijke Majesteit, tot in eeuwigheid (3x)

De Eeuwige is de ware God (7x)

De Eeuwige is Koning, de Eeuwige was Koning, de Eeuwige zal Koning zijn tot in eeuwigheid.

Dit wordt herhaald tot de ziel is uitge-

gaan. Na het overlijden wordt Psalm 91 uitgesproken.

Voorbereiding op de begrafenis

Als de ziel is uitgegaan laat men de overledene ongeveer 15 minuten liggen met een veer of wattenpluisje onder de neus. Daarbij is tenminste één persoon aanwezig in de kamer. Zo kan men constateren dat het niet om een flauwte gaat, maar dat de dood werkelijk is ingetreden. Daarna stelt een arts officieel het overlijden vast.

Nu eerst mag men de ogen en de mond van de overledene sluiten. Dit wordt door de kinderen, familieleden of vrienden gedaan. Tevens strooit men wat aarde uit Israël op zijn ogen onder het uitspreken van de woorden: stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren.

In het Jodendom wordt een overledene niet opgebaard. Men kijkt, als het niet nodig is, ook niet naar het lichaam. Dat heeft alles te maken met een diep respect voor de gestorven mens. Nu hij als mens niet meer kan reageren, en dus in een object is veranderd, heeft hij zijn waardigheid verloren. Alleen de daden die hij bij zijn leven gedaan heeft tellen nu. Geroepen tot een heilig leven (Lev. 19:2) volgen zijn daden hem nu na (vgl.

Reinigingshuisje in bouwstijl Jugendstil te Middelburg. Deze ruimte is gebruikt voor de 'Tahara' de rituele reiniging van de overledenen

Dan volgt het Sjema waarbij men probeert het uitspreken van het woord 'één' (echad) te laten samenvallen met het moment van sterven

De tekst van Psalm 23:4 boven de toegangspoort van joodse begraafplaats te Elburg

Het lichaam moet rein aan God worden teruggegeven, zoals ook de ziel zijn reinheid moet herkrifgen

Openbaring 14:13). Vanuit het besef dat zowel de ziel als het lichaam door God geschapen zijn, wordt vervolgens het lichaam met respect bejegend. Het lichaam wordt recht gelegd en met een laken bedekt. Bij het bedekken van het gelaat wordt met ontzag voor de Eeuwige de zegenbede Dajan HaEmet: *Geprezen bent U Eeuwige onze God, Koning der wereld, Rechter van de waarheid, uitgesproken. De gestorvene wordt nu in de handen van de rechtvaardige God gelegd.*

Inmiddels is de *Chewra kadiesja*, de joodse broederschap, gewaarschuwd, die een belangrijke opdracht moet uitvoeren, de *tahara* of reiniging van het lichaam. Het lichaam moet rein aan God worden teruggegeven, zoals ook de ziel zijn reinheid moet herkrifgen. Na een aantal rituele reinigingen vindt de eigenlijke *tahara* plaats. Daarbij wordt gezegd: *Want op die dag zal men verzoening over u doen, om u te reinigen; van al uw zonden zult u voor de Eeuwige rein worden (Lev. 16:30).*

Op gezag van Rambam Gamaliël II wordt elke dode in dezelfde soort witlinen kleding gehuld en in een ruw houten kist gelegd. Bij de man komt over het doodskleed het talliet, het gebedskleed. Een mens neemt dus niets van zijn bezittingen mee, die doen er niet toe. Wat er wel toe doet is hoe hij geleefd heeft.

Het is een gewoonte om in de aanwezigheid van de stervende een licht aan te steken als symbool van het flikkerende licht van de menselijke ziel.

Bar Kapara zei: De ziel en de Tora kunnen vergeleken worden met een licht:

De ziel, zoals geschreven staat: De ademgeest van de mens is een licht van de Eeuwige (Spreuk. 20:27): de Tora, zoals geschreven staat: Want het gebod is een lamp en de Tora een licht. (Spr. 6:23)

De Heilige-Hij-Zij-Gezegend zei tegen de mens:

Mijn licht is in jouw hand en jouw licht is in Mijn hand.

Mijn licht is in jouw hand: dat is de Tora. En jouw licht is in Mijn hand: dat is de ziel.

Als jij Mijn licht bewaart, dan bewaar Ik jouw licht,

Als jij Mijn licht blust, dan blus Ik jouw licht.

[Deut. Raba 4:4 op Deut. 11:22]

Bij de overledene wordt gewaakt, Sjmiera, tot de begrafenis.

De lewaja, de begrafenis

Een joodse begrafenis vindt doorgaans plaats op de dag van het overlijden voor zonsondergang, afhankelijk van de wetgeving van het land. Redenen van uitstel kunnen zijn het niet gereed zijn van de doodsklederen of van de kist of omdat de familie van ver moet komen. Men begraaft snel uit respect voor de overledene.

De dode hoort bij de gemeenschap. Daarom is het uitgeleide doen van een dode erg eervol.

Niemand onttrekt zich daar aan. Ook als uitgeleide doen voor iemand echt niet mogelijk is, zal hij toch het werk onderbreken en een paar passen met de stoet meelopen. Men beschouwt het begeleiden van een dode naar zijn graf zelfs als het begeleiden van de Almachtige zelf. Heel bewust heeft men daarom voor begrafenis de naam *lewaja* gekozen, dat uitgeleide doen betekent.

Nog in een ander gebruik komt het respect voor de dode naar voren. Voor de graflegging wordt er over de dode

een *hesped*, een lofrede, uitgesproken. De overledene wordt geprezen voor zijn goede eigenschappen en men drukt er tevens het gevoel van verlies voor de joodse gemeenschap mee uit. Het is een plicht naar het gebod 'Heb uw naaste lief als uzelf' (Lev. 19:18). Over de dode wordt niets dan goeds gezegd, de goede daden die hem navolgen, naar het voorbeeld uit 2 Samuël 1, 'Davids klaagzang over Saul en Jonathan': *Het sieraad, o Israël – op uw hoogten ligt het verslagen! Hoe zijn de helden gevallen!*.

Het rouwproces wordt op gang gebracht met het scheuren van de bovenkleding onder het uitspreken van de zegenbede *Dajan HaEmet* (zie boven) wat beantwoord wordt met: *Verscheurt uw hart, niet uw kleding en keert terug tot de Eeuwige, uw God, want Hij is genadig en barmhartig, verdraagzaam, oneindig in zijn genade en verandert het ongunstige besluit ten goede.*

Bij de begrafenis wordt naast het respect voor de dode ook het ontzag voor God onder woorden gebracht. De gebeden bij de begraafplaats, zoals het gebed om rechtvaardigheid en trouw, *Tsidoek HaDien*, geven daar uiting aan. In dit gebed wordt het rechtvaardige oordeel van God als volgt onder woorden gebracht: *...Rechtvaardig bent U, Eeuwige, en billijk is uw oordeel; waarachtige Rechter oordelend in rechtvaardigheid en trouw. Geprezen zij de rechtvaardige Rechter, wiens vonnis volledig rechtvaardig en billijk is...*

De baar wordt nu door familieleden van de overledene naar het graf gedragen. Daarbij wordt driemaal gestopt om psalm 91 te lezen. Op die manier neemt men geleidelijk afscheid van de dode. Bij het neerlaten van de kist zegt men: *Maar gij, ga het einde tegen, en gij zult rusten en opstaan tot uw bestemming aan het einde der dagen* (Dan. 12:13).

De aanwezige mannen werpen nu elk drie scheppen aarde op de kist. Soms

nemen hier ook vrouwen aan deel. Iedereen is verplicht om de overledene te begraven. Ook met deze handeling drukt men respect uit voor de gestorvene. Terwijl men zo het graf sluit zegt men: *De stof keert weder tot de aarde, zoals het geweest is, en de ziel keert weder tot God, die haar geschonken heeft* (Pred. 12:7). De familieleden worden bij al deze handelingen betrokken, zodat met de verwerking van het verlies kan worden begonnen.

Wanneer het graf gevuld is, wordt een gebed voor de zielenrust van de overledene uitgesproken: *Het zij Uw welbehagen, Eeuwige, God van de zielen, de ziel van N.N. met liefde en welwillendheid bij U te ontvangen; zend uw goede engelen, die hem voor lijden bewaren en zijn ziel naar de Gan Eden, het Paradijs, geleiden, zoals U onze stamvader Jakob engelen gezonden hebt...*

Nadat de begrafenis heeft plaatsgevonden wordt met het troosten van de rouwenden begonnen.

Geraadpleegde literatuur:

Nechama Mayer-Hisch, *Het huis van de levenden*, Beth Hachajiem, Joodse gebruiken bij de dood, Baarn 1989
Sasja Martel, *Sterk als de dood; Sterven en rouw in joods perspectief*, Delft 2004

Zerk met een sjofar: teken van de dag van de opstanding

Voor de graflegging wordt over de dode een *hesped*, een lofrede, uitgesproken

Een coccejaanse predikant als pastor van joodse gevangenen

dr. M. van Campen

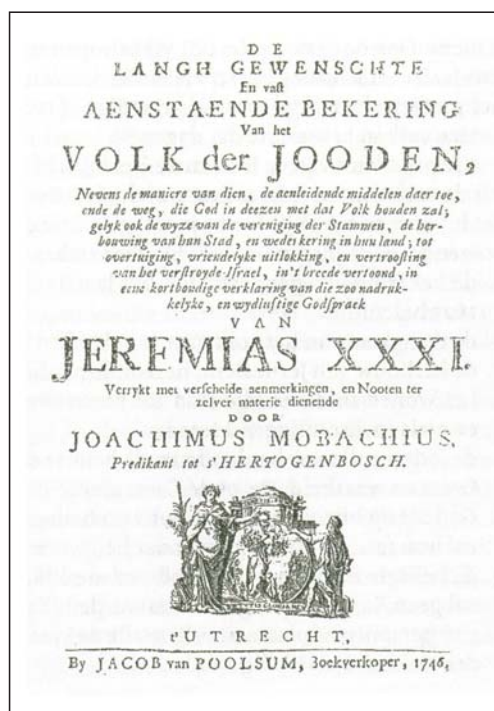
Een waar gebeurde geschiedenis uit het midden van de achttiende eeuw

Titelpagina
Gewenschte
Bekering van J.
Mobachius

Geroepen tot pastor van joodse gevangenen

Hij was de jongste predikant van 's-Hertogenbosch in die dagen. Toch viel de keuze op Joachim Mobachius (1699-1790), toen een lastige pastorale situatie zich aandiende. Wat was er aan de hand?

Drie Joden waren voor de rechtbank veroordeeld vanwege diefstal. In die tijd was dat overigens geen uniek verschijnsel. In het midden van de achttiende eeuw hadden veel Askenazische Joden, afkomstig uit Oost-Europa, de toevlucht genomen tot de Republiek der Verenigde Nederlanden. Arm en berooid als zij waren, vervielen zij soms tot illegale praktijken teneinde hun gezin in leven te houden. Ook in de Brabantse stad waren enkele families neergestreken. De drie veroordeelde Joden waren vermoedelijk zwervers, tegen wie de overheid hard optrad. Hen stond de doodstraf door middel van ophanging te wachten en bovendien raakten ze al hun bezittingen kwijt. Eén van hen had zich in een eerder stadium bekeerd tot het christendom. Deze Isaacq Hertog, ook wel bekend als Maryn, had zich in 1743 te Delden laten dopen. Bij deze gelegenheid kreeg hij de naam Christiaan mee, zoals dat ook het geval was bij de bekende joodse rabbijn Salomon Duijtsch die sinds

zijn doop eveneens als Christiaan werd aangesproken.

De medegevangenen van Isaacq Hertog waren Philip Meyer en Levi Sauls. Ook zij werden ervan beschuldigd zich onrechtmatig kostbaarheden te hebben toegeëigend.

Mobachius' hoop voor Israël

Had Mobachius iets met de Joden, dat

dr. M. van Campen

men hem belastte met de pastorale zorg voor het joodse drielal? Net als veel andere volgelingen van Johannes Coccejus, was Mobachius zeer geïnteresseerd in de toekomst in het algemeen en in het bijzonder in Gods plan met het joodse volk. Hij schreef daarover uitvoerig en gedetailleerd in een vuistdikke uitleg van de profetieën van Jeremia, die ongeveer in diezelfde tijd uitkwam. Een Utrechtse uitgever bracht het lijvige en doorwrochte werk in 1746 op de boekenmarkt onder de sprekende titel: *De lang gewenste en vast aanstaande bekering van het volk der Jooden*. Mobachius rekende stellig met een toekomstige heerlijke staat van de kerk, terwijl ook hij voor Israël nog een mooie tijd zag weggelegd. Door Gods wonderlijke ingrijpen zal het joodse volk straks komen tot de erkenning van Jezus als de Messias. In het laatste der dagen zal God zich over zijn oude volk erbarmen. Ook verwacht Mobachius hun terugkeer naar het land der belofte, terwijl de herbouw van Jeruzalem eveneens een plaats heeft in zijn toekomstplaatje. Zelfs de renovatie van de tempel sluit hij niet geheel en al uit. De oude, schaduwachtige godsdienst zal naar zijn mening niet meer terugkeren, maar dat sluit een nieuwe bestemming van de tempelcultus voor hem niet uit.

De invulling van zijn pastorale taak

Zijn pastorale taak ten opzichte van de drie veroordeelde Joden heeft Mobachius zeer serieus genomen. Onze coccejaan – volgeling van de befaamde Leidse theoloog Johannes Coccejus – bezocht hen in de gevangenis. Tot zijn verrassing merkte hij dat de tot Christus bekeerde Jood ootmoedig en schuld-bewust was. Mobachius was getroffen door zijn oprechte geloof en kennis van de Bijbel. Bij de andere twee was van dit alles geen sprake. Hij noemt hen ‘seer verstockte jooden’.

Op de plaats van de terechtstelling sprak de ootmoedige crimineel een kort

en indringend gebed uit. Hij smeekte daarin of zijn vrouw en kinderen, net als hij, Jezus van Nazareth zouden mogen erkennen. De omstanders, jong en oud, waren diep ontroerd en lieten hun tranen de vrije loop. Dankzij deze attitude kon Mobachius een goed woordje voor hem doen bij de autoriteiten. Hij kreeg de toezegging dat de Jood in een kist begraven zou worden. Een bijzonder privilege voor misdadigers in die tijd. In de brief die Isaacq Hertog schreef aan zijn echtgenote verzocht hij haar hun kinderen buiten slecht gezelschap te houden en hen deugdzaam op te voeden.

Hij voegde er enkele persoonlijke woorden aan toe voor zijn kinderen Judik en Eliaser.

‘Goede nacht, mijn Judik lief en mijn Eliaser lief. Neem de woorden van jullie moeder in acht, want als je je vader en moeder eert, zullen je dagen verlengd worden. Mijn lieve kinderen, wanneer ik God in mijn hart had gehad, dan zou ik bij jullie gebleven zijn. De Heere wil jullie leiden op de rechte weg’. De veroordeelde Jood riep zijn vrouw nog één keer op om te buigen voor God en Hem haar zonden te belijden.

Vlak voor de voltrekking van het doodvonnis sprak ook de Brabantse pastor een uitvoerig gebed uit. Hij dankt God daarin voor het feit, dat de bekeerde misdadiger tijdens zijn proces heeft getuigd van zijn geloof in Jezus als Messias.

Door zijn doop had hij het Jodendom wel vaarwel gezegd om een ‘uitwendig christen’ te worden, maar in deze spannende weken was zijn geloof verdiept, zodat hij tot waarachtig berouw van zijn zonden was gekomen en oprecht tot Christus de toevlucht had genomen. Het was nu zijn diepste verlangen om met Christus verenigd te worden, met Hem gemeenschap te oefenen en eeuwig voor Hem te leven.

Mobachius pleitte in zijn voorbede voor de bekeerde Jood voor de eeuwige redding van zijn pastorant. Hij sloot aan bij het tijdstip van de terechtstelling,

Door Gods wonderlijke ingrijpen zal het joodse volk straks komen tot de erkenning van Jezus als de Messias

Mobachius was een volgeling van Johannes Coccejus, 1603 – 1669, die bekend stond om zijn interesse in de joodse denkwereid

veel theologen in ons land hielden zich tijdens de Republiek bezig met de toekomst van Israël

die plaatsvond op de joodse rustdag, de sabbat. Onze coccejaanse prediker smeekte dat God hem als een echte zoon van Abraham en Izaak, wiens naamgenoot hij was, zou binnenbrengen in het hemelse Kanaän, om de zalige rust te ervaren die voor het ware Israël is weggelegd.

Intussen vergat hij de beide andere Joden niet. Hun onwil om zich te bekeren gaf hij in zijn gebed een theologische duiding. Hij sprak uit dat zich daarin het verkiezend handelen van God voltrok. De Eeuwige ontfermt zich immers over wie Hij wil en Hij verhardt anderen naar zijn goeddunken. Blijkbaar behoorden deze misdadigers niet tot het uitverkoren overblijfsel van Israël. Omdat zij een deksel op hun harten hadden, probeerden zij nog steeds rechtvaardig voor God te worden door middel van goede werken en gehoorzaamheid aan de geboden. Hun verwerping van Jezus, het heilig Kind, was definitief en zij hielden zich bewust doof voor alle onderwijs, vermaningen en aansporin-

gen. Daardoor hadden zijzelf zich de eeuwige ondergang waardig gemaakt. Het gebed van Mobachius beperkt zich niet tot de veroordeelde Joden, maar heeft ook betrekking op de rest van het joodse volk. Hij spreekt zijn grote verlangen uit naar de tijd dat 'gans Israël' behouden zal worden en dat de Joden zullen terugkeren naar hun land om daar de levende God niet langer op schaduwachtige wijze, maar in geest en waarheid te dienen.

De Israëlverwachting van de oudvaders

Hoewel de hierboven vermelde affaire uniek kan worden genoemd, staat zij toch niet op zichzelf. Het is een bevestiging van de waarneming dat veel theologen in ons land tijdens de Republiek zich bezighielden met de toekomst van Israël. Opvallend daarbij is dat niet alleen de leerlingen van Johannes Coccejus, maar ook de volgelingen van diens tegenvoeter Gisbertus Voetius deze opmerkelijke belangstelling aan de dag

legden. Net als Mobachius beriepen zij zich daarvoor allereerst op de bekende woorden van Paulus uit Romeinen 11:25-27, dat na de volheid der heidenen 'gans Israël' behouden zal worden. Maar niet minder essentieel is de verwijzing naar oudtestamentische teksten. De Israëlverwachting van de oudvaders was in hoge mate gefundeerd op het profetische woord. Een tekst die vooral bij de coccejanen keer op keer wordt vermeld, is Hosea 3:5. Deze profetie vormt ook voor Mobachius een sleuteltekst, waaruit hij niet alleen het toekomstige geestelijke herstel van het joodse volk afleidt, maar ook hun nationale herstel in het land dat God aan hun voorvaderen heeft toegezegd. Mobachius is bij de inkleuring van wat nog te wachten staat tamelijk uitgesproken en meer gedetailleerd dan de meesten van zijn voetiaanse en coccejaanse collega's. Hij is ook één van de weinigen die concrete contacten heeft gehad met eigentijdse Joden. Meestal bleef het bij uitspraken over de Joden in preken of geschriften. In het algemeen hebben coccejaanse voorgangers meer daadwerkelijke ontmoetingen met Joden gehad dan voetiaanse predikanten. Mobachius zelf vertelt in één van zijn

geschriften over een correspondentie die hij gevoerd zou hebben met een niet bij name genoemde rabbi. De discussie ging over de vraag of de Messiaanse tijd al was aangebroken. Het feit dat de heilige stad en de tempel nog altijd in puin lagen, was voor de joodse geleerde voldoende om te ontkennen dat de Messias al was gekomen. Dat Mobachius daar heel anders over dacht, moge duidelijk zijn. Interessant om te vermelden is ten slotte dat de Brabantse theoloog zeer bedreven was wat betreft de Hebreeuwse taal. Ook was hij goed thuis in de joodse traditiewerken zoals de Talmoeed en de Targoem. Hij kende de geschriften van bekende joodse geleerden, onder wie Kimchi, Abrabanel, Aben Ezra, Rasji, Maimonides en Nachmanides. Al met al ontmoeten we in de coccejaan Mobachius een buitengewoon interessante theoloog uit de achttiende eeuw, die ons laat zien hoezeer de betrokkenheid op Gods weg met het joodse volk in deze tijd leefde. In hoeverre zijn gemeenteleden in 's-Hertogenbosch zijn mening en zijn verwachting deelden, is een kwestie die nader onderzoek verdient.

De Israëlverwachting van de oudvaders was in hoge mate gefundeerd op het profetische woord

Centrum voor Israël Studies

Joden en christenen luisteren samen naar Leviticus 19

Op woensdag 30 september 2009 belegt het Centrum voor Israël Studies (CIS) in samenwerking met Uitgeverij Boekencentrum een mini-symposium naar aanleiding van het verschijnen van *Wees heilig! Joden en christenen luisteren naar Leviticus 19*, de vierde publicatie van het CIS.

In dit symposium zal het gesprek over de uitleg van dit bijbelgedeelte worden

voortgezet. Twee sprekers zullen op de artikelen in deze bundel reageren: dr. M.

van Loopik, Joods publicist en dr. A.J. Plaisier, scriba van de Protestantse Kerk in Nederland.

U bent van harte uitgenodigd hierbij aanwezig te zijn, van 13.30 tot 16.00 uur, locatie Christelijke Hogeschool Ede, Oude Kerkweg 100. Toegang is vrij.

hierbij van harte welkom. Kosten: € 60,-. Minimale deelname: 10 personen. U kunt zich hiervoor aanmelden bij het CIS, zie ook de website.

Predikantenreis naar Israël met symposium in Jeruzalem in juni 2010

Van 14-24 juni organiseert het

CIS een bijzondere reis voor predikanten en theologen naar Israël. Onderdeel van deze reis is een gezamenlijk seminar, in samenwerking met het Schechterinstituut, een 'conservative' rabbijnenopleiding in Jeruzalem.

Naast dit tweedaags seminar zal er een studiereis zijn door Israël en Jordanië. Het thema van de reis en het seminar, alsmede de precieze prijs ervan, worden zo spoedig mogelijk bekend gemaakt via de website. Heeft u belangstelling, dan vernemen we dat graag van u.

Werkbezoek Israëlconsulent van 9 – 17 november

Er zijn tijdens het komende werkbezoek van ds. Kees Jan Rodenburg in Nederland, van 9-17 november a.s., nog avonden vrij waarop u hem kunt uitnodigen voor een spreekbeurt in uw gemeente. In het voorjaar is er opnieuw een werkbezoek gepland: van 1-10 maart 2010. Ook voor deze periode kunt u hem alvast uitnodigen.

Nieuwe leeskring Joodse uitleg van Exodus

Dit najaar zal met een kring belangstellenden (predikanten, theologen) op vier maandagochtenden (12 oktober, 26 oktober, 9 november en 23 november 2009) een rabbijns commentaar op het boek Exodus gelezen worden. U bent

Centrum voor Israëlstudies

Postbus 80, 6710 BB EDE
tel. 0318-696577 (dinsdag- & donderdagmorgen)
CIS@che.nl
www.centrumvoorisraelstudies.nl

Commissie van redactie

drs. C.J. van den Boogert
ds. A. Brons
ds. H.D. Rietveld

Eindredacteur

drs. C.J. van den Boogert
Graspieper 8
8081 ZR Elburg
tel.: (0525) 69 02 22
e-mail: booge269@planet.nl

Internetpagina

www.kerkenisrael.nl

Administratieadres

Landelijk kerkelijk bureau
van de Chr. Geref. Kerken
Ghandistraat 2
3902 KD Veenendaal
Postbus 334
3900 AH Veenendaal
tel. (0318) 58 23 50
fax (0318) 58 23 51
e-mail: lkb@cγκ.nl

Penningmeester

H. van Braak
Prins Willem-Alexanderpark 133
3905 CD Veenendaal

tel.: (0318) 51 54 27

e-mail:

penningmeester@kerkenisrael.nl
Bankrekeningnummer 365271
t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref.
Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester; hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.